

Jezik nije matematika – hrvatski jezik očima fizičara*

Često se čuje izreka *Jezik nije matematika.*, kojom se nastoje opravdati mnoge nelogičnosti i iznimke u jeziku. A one su očite na svim jezičnim razinama. Tako se primjerice mogu uočiti praznine u tvorbenome sustavu i neiskorištene tvorbene mogućnosti. Kao humorističan uvod slijedi nekoliko tvorenicu kojih u hrvatskomu jeziku nema, a s obzirom na tvorbeni model moglo bi ih biti.

standardnojezična riječ	tvorenicu koje nema	standardnojezična riječ	tvorenicu koje nema
vodostaj	vinostaj, pivostaj, kunostaj, eurostaj	južina	burina
vjetrometina	autometina, burometina, jugometina, tajkunometina	zavjetrina	zaburina, zajužina, zasunčina
besparica	bezlipica, beskunica	djedovina	bakovina
ženidba	mužidba	oženiti se	omužiti se
pravda	krivda	zvjerinjak	čovječnjak, ljudinjak
kupac	kupica	kumica	kumac
krivulja	pravulja	dizalo	spuštaló

Da je ostvarenje pojedine tvorenice često proizvoljno, vidljivo je i iz toga što se u dijalektima pojavljuje izraz *poći/pojti za muž*, a u ruskome *выйти замуж* i *жениться*.

Iako nisam jezikoslovac, trudio sam se poučavati učenike/studente o prirodnim i fizičkim zakonitostima na standardnome hrvatskom jeziku. Pritom sam uočio koliko je važno pri prvoj uporabi naziva upotrijebiti nominativ kako bi učenici/studenti znali kako on glasi, npr.: *Naprava za mjerenje obujma tekućine naziva se menzуром.* (→ *Naprava za mjerenje obujma tekućine jest menzura.* Ili još bolje: *Menzura je naprava za mjerenje obujma tekućine.*) Bolje je navesti imenicu u nominativu jer učenik/student često ne zna kako glasi nominativ ako imenicu čuje samo u instrumentalu. Slična se pretjerana uporaba instrumentalu umjesto nominativa čuje i u medijima: *objavio je da želi postati senatorom; proglasio se kancelarom...*

* Akademik Stanko Popović redoviti je profesor u trajnome zvanju i *professor emeritus* na Fizičkome odsjeku Prirodoslovno-matematičkoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te redoviti član HAZU-a.

Slijedi nekoliko mojih razmišljanja o jeziku kakav svakodnevno čujemo ili vidimo u medijima, na javnim natpisima i reklamama te čujemo u govoru političara.

Opres s riječima iz stranih jezika

U hrvatski jezik (kao i u ostale jezike) ušle su mnoge riječi iz stranih jezika, ali njihov uobičajeni oblik katkad ne odgovara tvorbenim zakonitostima hrvatskoga jezika. Slijedi nekoliko pridjeva s uobičajenim i preporučenim oblicima koji su izvedeni iz imenice hrvatskom tvorбом.

uobičajeni ili česti oblik	preporučuje se	uobičajeni ili česti oblik	preporučuje se
ciklonalni	ciklonski	dijalektalni	dijalektni
dimenzionalni	dimenzijski	egzistencijalni	egzistencijski
elementalni	elementni*	fizikalni	fizički
inercijalni	inercijski	institucionalni	institucijski
interdisciplinarni	međudisciplinski	kristalinični	kristalni
kubični	kubni	molarni	molni
molekularni	molekulski	multikulturalni	multikulturni
multimedijalni	multimedijski	planetarni	planetni/planetski
preferencijalni glas	preferencijski glas	preferencijalno glasovanje	preferencijsko glasovanje
sinusoidalni	sinusni	spektralni	spektarski
strukturalni	strukturni	tangencijalni	tangentni

*koji se odnosi na kemijski element, npr. elementna analiza

Također se još uvijek često čuju riječi *milion* umjesto *milijun* i *region* umjesto *područje* ili *okružje*. Poseban je problem riječ *normala*, koja se često pogrešno zamjenjuje s *okomica* umjesto s *vertikalal/uspravnica*. *Okomica* je pravac okomit na plohu bilo koje orijentacije. *Vertikalal/uspravnica* pravac je okomit na vodoravnu ravninu, tj. pravac u smjeru sile teže.

Treba li se jezik odreći logike

I za jezik bi trebala vrijediti logika, a trebalo bi težiti i preciznomu izražavanju te se ne bi trebale pojavljivati nelogične i neprecizne konstrukcije. Također treba voditi računa o funkcionalnome stilu, te u vijestima ne bi trebalo biti elemenata književnoumjetničkoga i razgovornoga funkcionalnog stila. Slijede neki nelogični, neprecizni i funkcionalno neprimjereni primjeri zabilježeni u hrvatskim medijima. U zagradi navodim prijedlog kako bi navedeni primjeri trebali glasiti.

– *Raste greben azorske anticiklone*. (Većina slušatelja/čitatelja medija ne razumije što je ciklona/anticiklona, a pogotovo što je njezin greben. →

Raste tlak zraka u (širemu) području Azorskih otoka.)

- *Puni se dnevna ciklona.* (Većina slušatelja/čitatelja medija ne razumije što znači punjenje ciklone. → *Raste tlak zraka u području Đenove.*)
- *U ovom dijelu Europe* (Ovakav se navod susreće u različitim medijima, a ne samo na televiziji i nije uvijek popraćen zemljopisnom kartom, te bi trebalo navesti koji je to dio Europe.) *bit će snijega.* (→ *padat će snijeg.*)
- *U našim krajevima* (Trebalo bi navesti odnosi li se navod na cijelu Hrvatsku ili neki dio Hrvatske.) *bit će magle.* (→ *U Hrvatskoj/Slavoniji/Istri... bit će maglovito.*)
- *Bilo je bure, vjetra, kiše.* (→ *Puhala je bura, puhao je vjetar, padala je kiša.*)
- *U sjevernoj Europi bit će oblačno. U unutrašnjosti* (Vjerojatno se misli na Hrvatsku, ali to nije navedeno.) *bit će kiše* (→ *padat će kiša*), *a na Jadranu bure.* (→ *puhat će bura.*)
- *U gorju* (Nije navedeno na koje se gorje misli, Gorski kotar, Velebit ili...), *Lici i Istri bit će kiše* (→ *padat će kiša*), *u Dalmaciji bit će bure, a na jugu bit će juga.* (Zar tzv. jug nije Dalmacija? → *Na srednjemu Jadranu puhat će bura, a na južnome Jadranu puhat će jugo.*)
- *Na sjevernom Jadranu bit će sunčano, na srednjem Jadranu bit će bure* (→ *puhat će bura*), *a na jugu / krajnjem jugu bit će magle.* (→ *na južnomu Jadranu bit će maglovito.*)
- *Na obali (kojoj?) bit će zapadnjaka.* (→ *Uz jadransku obalu puhat će zapadnjak.*)
- *Što se pak vjetra tiče, on je izašao iz svoga jakog intenziteta.* (→ *Vjetar nije više jak. Vjetar je oslabio.*)
- *Zakon ide u saborsku proceduru.* (→ *Zakon se upućuje u saborski postupak.*)
- *Vatrogasci sumnjaju da je požar podmetnut.* (→ *Vatrogasci pretpostavljaju da je požar podmetnut.*)
- *Sporazum o klimi stupa na snagu danas nakon rekordno brze ratifikacije 55 država.* (Zar se države ratificiraju? → *Sporazum o klimi stupa na snagu danas nakon što ga je rekordno brzo ratificiralo 55 država.*)
- *Dužnici zbog ovrhe ostaju na ulici.* (Zar su i prije ovrhe bili na ulici? → *Dužnici zbog ovrhe završavaju na ulici.*)
- *Vlada je donijela plan konvergencije za razdoblje 2017. – 2020.* (→ *Vlada je donijela plan ciljeva (državne) politike za razdoblje 2017. – 2020.*)
- *Udjel javnoga duga RH u BDP-u kvalitetniji je nego lani.* (→ *Udjel javnoga duga RH u BDP-u manji je nego lani.*)
- *Kina je u svemir lansirala svoj prvi teleskop s rendgenskim zrakama namijenjen istraživanju pulsara.* (Rendgenske zrake, kao ni svjetlost, ne

moгу se pohraniti ni u kakvu spremniku. → *Kina je lansirala u svemir svoj prvi teleskop s detektorom rendgenskih zraka za istraživanje pulsara.*)

– *Iskristalizirao se zaključak.* (→ *Zaključeno je.*)

I u reklamama i obavijestima često se pojavljuju nelogične rečenice. Evo nekoliko primjera:

– *Pravila ponašanja Gradskoga kupališta Jarun* (→ *Pravila ponašanja na Gradskome kupalištu Jarun*)

– *Sirup za iritaciju dišnoga sustava* (→ *Sirup koji sprječava iritaciju / protiv iritacije dišnoga sustava*)

– *Krediti do 78 godina starosti su bez troškova.* (→ *Krediti su za osobe do 78 godina bez (dodatnih) troškova.*)

– *natjecati se na natjecajima* (→ *natjecati se*)

– *top cijena za cijelu obitelj, najbolje cijene, uvijek dobre cijene, super piccolo cijene* (→ *najniže cijene, najpovoljnije cijene*).

Često se, posebno u televizijskim vijestima, opaža povezivanje potpuno različitih i nepovezanih događaja u istoj rečenici:

– *Ovo su ekskluzivne snimke francuskih Alpa nakon zrakoplovne nesreće. U Njemačkoj će naša ekipa pratiti razvoj situacije, a u saborskom Odboru za Ustav razmotren je Zakon...* (Zar o nesreći u Alpama i o događanju u Saboru u istoj rečenici?)

– *Predsjednica se susrela s H. Clinton, a u nas je plin jeftiniji za 3 %.* (Zar o susretu političarki i o cijeni plina u istoj rečenici?)

– *U Slavoniji poplava, a Dinamo pobijedio Hajduk.* (Zar o katastrofalnoj poplavi i o nogometnoj utakmici u istoj rečenici?)

Većeras će na Camp Nou navijači odati počast žrtvama terorističkoga napada u Barceloni, a zatim će uživati 90 minuta u nogometu. Evo priče! (Zar se nakon odavanja počasti žrtvama može uživati u nogometu? Međutim, slijedi priča!)

Od siječnja do lipnja Kataloniju je posjetilo od 12 do 36 milijuna španjolskih turista. (Zar tako neprecizno: u rasponu od 12 do 36 milijuna! Španjolska ima 45 milijuna stanovnika.)

Posjetitelji Nacionalnoga parka Sjeverni Velebit moći će se voziti liftom u Lukinoj jami. (Zar je u kamenoj divljini Sjevernoga Velebita, u Lukinoj jami dubokoj oko 1400 metara, izgrađen lift?!)

Oprezno s mjernim jedinicama i brojevima

Kao slušatelj/čitatelj koji se cijeli život bavi fizičkim veličinama, mjernim jedinicama i brojevima, često uočavam nelogičnost i nepreciznost u postupanju s njima. Evo primjera:

- *list veličine 28 × 21 cm* (→ *list veličine 28 cm × 21 cm*)
- *ormarić dimenzija 80 × 50 × 20 cm* (→ *ormarić dimenzija 80 cm × 50 cm × 20 cm*)
- *10 postotnih bodova / 10 postotnih poena* (→ *10 posto* ili *10 %*)
- *U Hrvatskoj ima 4 000 km² nasipa za obranu od poplave.* (Duljina kopnene granice Republike Hrvatske iznosi 2 030 km. Slijedi da bi nasip oko cijele Republike Hrvatske bio širok oko 2 km!)
- *U svijetu ima 600 000 pasivnih pušača.* (Zar samo tako malo? Zar manje nego stanovnika Zagreba?)
- *Istraženo je 15 000 km Jadrana u potrazi za naftom.* (Zar od Jadrana do Havaja? → *Istraženo je 15 000 km² Jadrana...*)
- *Nuklearna elektrana Krško proizvede godišnje energiju od 600 megavata.* (→ *Nuklearna elektrana Krško ima snagu od 600 megavata.*) Takve pogreške su vrlo česte; W (vat), kW i MW jesu jedinice za snagu, a W s = J (džul), kJ, MJ jedinice za energiju, npr. električna žarulja ima snagu od 100 W, te za 10 sati potroši električnu energiju od 1000 W h = 1 kW h.
- *Prije točno jednu godinu, točnije, 5. studenoga 2015.* (nepotrebna uporaba riječi *točno* i *točnije* → *5. studenoga 2015.*)
- *Potruga je trajala točno 25 dana.* (→ *Potruga je trajala 25 dana.*)
- *Zbog poplava i suša u svijetu su uništene tone hrane.* (Zar samo tone? Trebalo bi navesti da su uništeni milijuni tona hrane godišnje.)
- *Objavio je mnogo radova, sudjelovao na brojnim skupovima.* (Bolje bi bilo navesti točan ili bar približan broj radova i skupova → *Objavio je xy radova, sudjelovao na xz skupova.*)
- *Naša općina ima oko 999 stanovnika.* (Nepotrebna je uporaba riječi *oko*; zar općina ima npr. 999,5 stanovnika? → *Naša općina ima 999 stanovnika.*)
- *HDZ je za izbornu kampanju potrošio više od 13 569 851 kunu.* (Nepotrebna uporaba riječi *više od*; zar je potrošeno npr. 13 569 851 kuna i 20 lipa? → *HDZ je za izbornu kampanju potrošio 13 569 851 kunu.*)
- *Od srčanog zastoja u Hrvatskoj umre 9 000 ljudi na godinu, a u svijetu čak jedna osoba svaki sat.* (Slijedi: u svijetu umre 8 700 ljudi godišnje; manje nego u Republici Hrvatskoj!)
- *U HAZU ima preko 19 znanstvenih vijeća.* (Pitamo se koliko ima znanstvenih vijeća u HAZU-u. → *U HAZU-u ima 18 znanstvenih vijeća.*)

- *Noćas prelazimo na zimsko računanje vremena.* (Postoji li i *proljetno i jesensko* računanje? Zaista je to računanje teško: umjesto 3 h treba biti 2 h!
- *Noćas prelazimo na zimsko vrijeme.*)

Ako se u medijima navodi *godina* ili *mjesec*, vrlo često se dodaje *dana*: *godina dana*, *mjesec dana*; ako se navodi *dvije godine*, *dva mjeseca*, tada se ne dodaje *dana*! *Godina*, *mjesec*, *tjedan*, *dan*... mjerne su jedinice za vrijeme. Zato bi se moglo preporučiti da se iza jedinice za vrijeme, npr. *godina*, *mjesec*, *tjedan*, ne navodi i druga jedinica za vrijeme, npr. *dan*. Evo primjera iz medija:

- *tijekom sljedeće godine dana* (→ *tijekom sljedeće godine*)
- *u sljedeće dvije-tri godine*
- *sljedi godina i pol napornoga rada*
- *u proteklih mjesec dana* (→ *tijekom prethodnoga mjeseca*)
- *u prethodna dva-tri mjeseca*
- *za tjedan dana ili za dva tjedna*... (→ *za tjedan ili za dva tjedna*)
- *dogovor je postignut prije tjedan dana* (→ *dogovor je postignut prethodni tjedan / prije sedam dana*).

Analogno izrazima *godina dana* / *mjesec dana* bili bi sljedeći izrazi: *stol je širok metar centimetara*, *molim kilogram grama kruha*, *za taj posao trebam sat minuta*... Inače se u medijima i svakodnevnome govoru navodi: *u sljedeće dvije-tri godine*, *polica je dugačka dva metra*, *u vrećici su tri kilograma brašna*...

U medijima nailazimo i na dobro oblikovane rečenice u kojima se ne navodi *godina dana*, *mjesec dana*, npr.:

- *Broj požara veći je tri puta nego u prethodnoj godini.*
- *U prethodnome mjesecu bilo je deset požara.*

Za usporedbu, u engleskome/ruskome/slovenskome jeziku ne dodaje se *dan* iza *godina*, *mjesec*, *tjedan*, npr.: *a week ago*, *during the next month*, *it is just a year since I arrived here*, *месяц тому назад* (prije jedan mjesec), *один раз в год* (jednom u godini); *v naslednjem letu* (u sljedećoj godini).

Red riječi

Red riječi u rečenici često bez stilskoga opravdanja odstupa od neutralnoga: *subjekt – predikat – objekt*, npr.:

- *Za lik D. inspiraciju je I. B. pronašao u svojoj kćeri.* (→ *I. B. je pronašao inspiraciju za lik D. u svojoj kćeri.*)

- *A. B. i C. D. 10.000 kuna vrijednu nagradu su podijelili.* (→ *A. B. i C. D. podijelili su nagradu vrijednu 10 000 kuna.*)
- *Ime je osnovna škola dobila po književniku A. B.* (→ *Osnovna škola dobila je ime po književniku A. B.*)

Što je bolje, pozitiv ili komparativ?

Pozitiv često ima veću snagu od komparativa ili superlativa. Ako se što uradi *bolje* (a bilo je loše), ne mora postati *dobro*. Slično je i u primjerima *pripremiti temeljitije* ili *pripremiti temeljito*, *napisati urednije* ili *napisati uredno*. *Najnovije vijesti / najnovije informacije* ne razlikuju se od *novih vijesti / novih informacija*, a *najnovija knjiga poznatoga autora nova je knjiga poznatoga autora*.

Radi se o, riječ je o

Normativno prijeporan izraz *radi se o* i normativno preporučeni izraz *riječ je o* često se upotrebljavaju umjesto *to je*.

- *Radi se o novoj vrsti seminara.* (→ *To je novi oblik seminara.*)
- *Radi se o nacionalnom parku.* (→ *To je nacionalni park.*)
- *Radi se o nelegalnom priključku na vodovodnu mrežu.* (→ *To je nelegalni priključak na vodovodnu mrežu.*)
- *Radi se o dokumentima...* (→ *To su dokumenti...*)
- *Radi se o umjetničkoj bajci...* (→ *To je umjetnička bajka...*)
- *Radi se o knjizi koja je zabilježila niz izdanja.* (→ *To je knjiga koja je objavljena x puta.*)
- *Bez obzira je li riječ o pjesmi ili priči...* (→ *Bez obzira na to je li to pjesma ili priča...*)
- *Radi se o osobi koju su tražili.* (→ *To je osoba koju su tražili.*)

Katkad je potrebno rečenicu u kojoj se nalazi *radi se o* ili *riječ je o* drukčije oblikovati te izostaviti pleonastične dijelove:

- *Radilo se o djetetu predškolske dobi.* (→ *Dijete je bilo predškolske dobi.*)
- *Kada je riječ o pouci u osnovnoj školi, treba uvažiti...* (→ *U pouci u osnovnoj školi treba uzeti u obzir...*)

Najmanje, više od, priča, rekord

U izvješćima o nesrećama vrlo je česta uporaba riječi *najmanje* iza koje slijedi i *priča* i/ili *ekskluzivno*, a to je u većini slučajeva neprimjereno onomu što slijedi. Riječ *najmanje*

.....
 Treba izjegavati poštapalice: *nerijetko* (→ *često*), *na neki način*, *na određeni način*, *ovoga*, *ovaj*, *ono*, *najprije*, *ponajprije*, *točnije*, *najtočnije* (npr. ako je vrijeme kojega događaja određeno *točno*, ne može biti određeno i *točnije* /*najtočnije*), *kako da kažem*, i *tako dalje i tako dalje*, i *sada*, *e sad*, *pa*, *ovako*...

neprijemljena je ako se pretpostavlja da ima više žrtava nego što je navedeno u prvome izvješću o nesreći, npr.:

– *Najmanje su tri osobe poginule* (→ *Prema dostupnim informacijama poginule su tri osobe.*), *a sedam ih je ozlijeđeno. Evo priče!* (Zar je izvješće o nesreći *priča*?)

– *Najmanje je jedna osoba poginula.* (→ *Prema posljednjemu izvješću policije poginula je jedna osoba. Očevid je u tijeku.*)

– *Ekskluzivno s mjesta nesreće za x televiziju izvješćuje N. N.* (Zašto izvješće s mjesta nesreće mora biti *ekskluzivno*? Zar je to primjereno događaju? → *S mjesta nesreće za x televiziju izvješćuje N. N.*)

Navodim izvješća istoga medija o željezničkoj nesreći u dva uzastopna dana:

– *U današnjem sudaru vlakova poginulo je najmanje 27 osoba.* (→ *Prema prvome izvješću u današnjem sudaru vlakova poginulo je 27 osoba.*)

– *U jučerašnjem sudaru vlakova poginulo je najmanje 36 osoba.* (→ *Prema današnjemu izvješću, u jučerašnjem sudaru vlakova poginulo je 36 osoba.*)

– *U toj obitelji je najmanje pet članova.* (Ne zna se koliko članova ima u obitelji!)

– *Na Jadranu je zabilježeno više od deset pijavica.* (→ *Na Jadranu je uočeno deset pijavica.*)

– *U razredu je više od dvadeset učenika.* (Ne zna se koliko učenika ima u razredu!)

Novinari vole *rekorde* i kad je riječ o čemu negativnom:

– *Vodostaj Save kod Gunje oborio rekord.* (→ *Vodostaj Save kod Gunje najviši je otkad se obavljaju mjerenja.*)

Imamo priču o posljedicama poplave. (Opet *priča* o nesreći!)

U vijestima se često upotrebljavaju fraze *iz sata u sat*, *iz dana u dan* iako je značenje zapravo *stalno*.

– *Sava raste iz sata u sat.* (→ *Vodostaj Save stalno raste.*)

– *Broj žrtava potresa raste iz dana u dan.* (→ *Broj žrtava stalno raste.*) *Evo priče.* (Zar je i izvješće o potresu *priča*?)

Novinar pita dopisnika: – *Kakvo je stanje na terenu u Savudrijskoj vali?*

Novinar odgovara:

– *U vali patroliraju tri policijska vozila. (vozilo ili čamac?)*

– *Ne smijete propustiti izložbu u Madridu! (Znači li to da moramo putovati u Madrid? → U Madridu je otvorena važna izložba.)*

– *To je najbolji muzej u ovom dijelu Europe. (Izvjestitelj bi ipak trebao navesti koji je to dio Europe.)*

– *Kakvo je ozračje u SAD-u pred predsjedničke izbore? (upit voditelja dopisniku u SAD-u; zar dopisnik zna ozračje u cijelom SAD-u?)*

Za kraj... dobro

I za kraj članka nešto o novinskim intervjuima. *Za početak* i *za kraj* vrlo su česte fraze na početku i na kraju razgovora, posebno u televizijskim i radijskim emisijama. Novinar sugovorniku: – *Za početak...* – *Za kraj, samo kratko...* (Novinar često i prekine sugovornika ako je njegov odgovor malo duži, iako zanimljiv.)

U takvim emisijama čuje se i ovo:

– *Kako Vam je ime? – N. M. – Dobro!*

– *Kolika Vam je mirovina? – 700 kuna. – Dobro!*

– *Kako se osjećate? – Loše! – Dobro!*

Autor najljepše zahvaljuje dr. sc. Milici Mihaljević i dr. sc. Lani Hudeček, urednicama časopisa *Hrvatski jezik*, na iznimno vrijednim sugestijama za bitno poboljšanje niza nedovoljno jasnih navoda u početnoj inačici teksta i oblikovanje konačne inačice rada.